

esteken... Nem nyáresti idill ez, hanem hajsza az őszi égen, kemény harc, menekülés...”

Bognár képei minden idillrombolás ellenére líraiak. Prózával lepezett líra, s ez a látszatprózaiság ad alkalmat, de egyben kényszeríti is a szerzőt a holográfiára. Arra a novellaváltozatra, amely érdekes lehetőségeket hordoz magában, de ezekből Bognár novelláiban csak a részletek sejtetik a lehető kiteljesedést.

FEHÉR Katalin

FONTOS ÚJ ADALÉK NÉPMESE-KÉPÜNKHÖZ

Jugoszláviai magyar népmesék I—II. Közzétette Penavin Olga. Kiadja a MTA Néprajzi Kutató Csoportja és A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, illetve az Akadémiai Kiadó és a Forum Könyvkiadó, Bp. 1984.

Honi magyar folklorisztikánk e fundamentális kiadványának első kötete csaknem másfél évtizeddel ezelőtt, 1971-ben látott napvilágot, s ez a körülmény mindenképpen indokoltta tette, hogy most az új, második kötetrel együtt az első változatlan utánnomása is megjelenjen. Míg az előző kötet anyaggyűjtése a hatvanas években folyt, az újabb könyv anyaga a hetvenesekben áll össze, s ily módon az olvasó és a szakmabeliek számára az első kínálókozó kérdés nyilván egyaránt az, hogy mivel módosította és gazdagította az újabb évtized kutatása a jugoszláviai magyar népmese-kincsrel kapcsolatos, az I. kötetben felmutatott ismereteket és folklórfilológiánkat.

A II. kötet anyaga a közzétett mesék (és mondák) számát illetően csaknem azonos az I. kötetével, amely 211 mesét, mondát és egyéb folklór-epikumot tartalmazott, a gazdag, 35 helységre kiterjedő újabb gyűjtés területi megoszlása viszont ezúttal valamelyest szerényebb: muravidéki anyagot nem közöl az új kötet s Drávaszögből és Szlavóniából is csak egy tucatnyi epikus alkotást és variánst. Mivel a monda-függelék is vajdasági, ez esetben inkább a *vajdasági* magyar népmesék és mondák gyűjtőcím fedné pontosabban a könyv tényleges tartalmát. E túlnyomórészt vajdasági anyag szerkesztői elrendezését dicséri, hogy a bánáti gyűjtést a kötet a szegedi kirajzás és a dél-bánáti székely telepek epikumára tagolja, megkönnyítve ezzel a pontosabb területi áttekintést.

Az új kötetben közreadott anyagnak nemcsak a területi megoszlása különbözik az előzménytől, hanem a forrása, adatszolgáltató tábora is. Míg az előző könyv 109 adatszolgáltatója között mindössze hat-hét tanuló és tisztviselőt találunk s iparost is csupán egyet-kettőt, a II. kötetben az általános és középipiskolai tanulók, egyetemi hallgatók és tisztviselők száma negyedszázra rúg. Igaz, ez még mindig csak egyharmada a

mintegy 80 földműves, félig földműves — félig munkás és halász adatszolgáltatónak, azonban az előző kötet csaknem egészében földműves adatszolgáltató táborához viszonyítva ez jelentős eltérés a kevésbé autentikus folklór alanyok irányába.

Ezzel függ össze az anyagrögzítés módjában beállt változás is. Az első könyv ugyanis csak magnófelvételekről tudósított, ez a kötet viszont negyedszáz, egy középiskolai vetélkedőre diákok által leírt és beküldött meseszöveget, tíz, első éves egyetemi hallgatóval leíratott mesét, félszáz, szeminárium munkafeladatként lejegyzett mese- és mondaszöveget tartalmaz (igaz, ez utóbbiaknak csak kisebb hányada rögzítődött magnó nélkül), sőt, egy mesefa által saját kezűleg leírt néhány szöveget is publikál.

E kevésbé autentikus folklór-forrás, illetve rögzítésmód a maga módszertani igényeit nemesen abszolutizáló korszerű folklorisztika ítélőszéke előtt természetesen bírálatban részesülne, azonban az ilyen kutatási eljárásnak mi kétségtelen igazolását látjuk abban a közismert tényben, hogy a folklór irodalom utóéletének mai stádiumában az egykori hiteles — ha nem is kizárólagosan, de túlnyomórészt mezőgazdasági-falusi-paraszti-szöbeliségi régiókban élő — folklór-közeg egyre inkább összeszűkül, rohamosan fogyatkozik, éspedig nemcsak a nemzetiségi tájegységeken, hanem a nyelvileg homogén nemzeti folklór-területeken is. A gyakorlati folklorista tehát egyre kevésbé lehet „finnyás” azon folklór-források láttán, amelyeket néhány évtizeddel ezelőtt még a fél- és álnépi kategóriákba sorolt volna teljes joggal, mint ahogy a szóbeliség — írásbeliség egykori (sohasem teljes mértékű) dichotómiáját sem abszolutizálhatja immár. Különösen akkor nem, ha a gyűjtés műszaki, intézményes-szervezési és káderlehetőségei olyan szerények, mint esetünkben is. Penavin Olga gyűjtői eljárásának fenti módosulását tehát nem bírálunk, hanem fenntartás nélkül méltányolnunk kell: gyűjtőterületén menti, amit lehet, és ahogy lehet.

A II. kötet anyagelrendezése az elsőhöz hasonló: területi beosztást eszközöl, miközben — a magyar mesepublikálás évtizedes, sőt immár évszázados negatív hagyományát követve — műfajunkat nem különíti el szigorúan az egyéb epikumoktól. Mint ahogy az I. kötet is, a mesék közé ágyazva, tartalmaz mintegy három tucat eredet-, hiedelem- és történeti mondát meg ún. igaz történetet, ez újabb is a mesék közt publikál egy eredet-, négy Mátyás- és tizenhat hiedelemmondát, illetve egy igaz- és három betyártörténetet.

A szigorúbb műfaji megkülönböztetés tekintetében pozitív kivétel viszont az elkülönített, függelékként közölt Kraljević Marko-mondakincs. Ennek a hasznos műfaji elkülönítésnek az okát és értelmét azonban mi nem annyira a folklorizálódás és interetnikus kapcsolatok fennforgó tényében látjuk, hanem és csakis a pontosabb műfaji elhatárolás szükségletében. Mint ahogy például a szlovén — jórészt ugyancsak interetnikus

kapcsolatok s részben folklorizálódás útján kialakult — Mátyás-mondák sem azért képviselnek külön egységet, mert létrejöttek elválaszthatatlan a magyar folklór epikától, hanem pusztán azért, mert egyaránt disztingválandók a magyar és a szlovén Mátyás-meséktől.

E szigorúbb műfaji elhatárolást esetünkben sem holmi szakmai „skatulyázás” szándéka szorgalmazza, hanem elsősorban az a feltételezés, hogy a magyar mondakincs egyebek közt alighanem azért is látszik olyan „szegényesnek” az eddig feltárt és közzétett hatalmas népmesekincsünkhöz viszonyítva, mert Erdélyi Jánostól napjainkig a gyűjtők és közreadók a népmondát is bele-olvasztják a próza-epika reprezentáns műfajába... S vonatkozik ez a jugoszláviai magyar mondahagyományra is, melynek anyagából a *Jugoszláviai magyar népmesék* két kötete is magába olvasztott egy külön kis füzetnyit. Másodsorban viszont az a körülmény is a szigorúbb műfaji elhatárolás gyakorlatát támogatja, hogy a népköltészet egykori természetes közegének folyamatos összeszűkülésével a népköltészeti anyag begyűjtése és közreadása egyre inkább szakmai és pedagógiai funkciót ölt. (Olyannyira, hogy a műfaji disztingválás például immár a folklór-alanyoknak is spontán igényévé válik, ahogy erről a nálunk is több változatban elterjedt folklorista anekdota is tanúskodik: A gyűjtő megkérdi, a Nénit, tudna-e olyan nótát énekelni, amelyikben valamilyen hosszabb eseményről, történetről van szó, mire a maga módján már szintén szakképzett Néni egyből rávágja: „Á, népballadát akar a Tanár úr? Hogyne tudnék, figyeljen csak...”).

A II. kötet filológiájának pozitív többlete a szakapparátus gazdagítása. Míg az I. kötet Penavin Olga bevezető tanulmányát, szójegyzékét s a mesemondókról készített táblázatos adattárát, illetve Dömötör Ákos mesetipológiáját tartalmazta, az újabb kötetben Kovács Ágnes, a sajtó alá rendező értékelő szakjegyzeteket publikál a közzétett anyaghoz s az első kötetnél részletesebb és áttekinthetőbb tipologizálást nyújt, Magdalena Veselinović-Šulc pedig a kötet monda-függelékéhez szolgáltat a magyar folkloristák számára hasznos bibliográfiát és folklór-komparasztikai jegyzeteket. (Ez utóbbiak szépséghibája a *népdal*, *anekdota*, *mese* és *monda* fogalmának nem eléggé következetes használata, sőt téves alkalmazása.) Penavin Olga a bevezető tanulmány, a szójegyzék és az adatközlők tára mellett ezúttal a gyűjtés helyeit bemutató térképvázlatot is közöl.

Milyen újabb szakismereti adalékokkal gazdagítja e gazdagabb szakapparátus a jugoszláviai magyar népmesekincs I. kötetben vázolt képét?

Penavin Olga bevezető tanulmánya az I. kötet előszavára épül, mely főleg a meseműfaj szociológiájával foglalkozott; ez viszont műfajpoétikai kérdéseket is érint, kísérletet tesz a népmese kommunikációelméleti megközelítésére, tájékoztat a jugoszláviai magyar népmesekincs újraközlésre váró diakron anyagáról és szakirodalmat is mellékel. Ugyanakkor megerősíti (bár nem értelmezi és analizálja) a műfaj honi elterjedtségére vonatkozó paradox szabályt: Szlavónia szigetmagyarságának viszonylag

igen archaikus és izolált kisközösségei különösebben sohasem szerették és áptolták a népmesét. (Ellentétben például a szomszédos Drávaszög magyar lakosságával.)

Kovács Ágnes szakjegyzetei a műfaji honi (utó)életének érdekes sajátosságaira hívják fel figyelmünket: a tündérmese háttérbe szorulása a tréfás mese és anekdóta előtt nálunk (még) nem következett be; viszonylag gazdagok vagyunk a magyar nyelvterület egyéb részein kevésbé vagy egyáltalán nem ismert Mátyás-mesékben és -mondákban; a műfaj elhalásának legfőbb tünete nálunk inkább a Nyugat-Európára jellemző vázlatosság válás.

A II. kötet örvendetes tanúságaként az elhalás folyamatának le nem zártságát a hetvenes években még három újonnan felfedezett, kivételesen értékes mesefánk példázta: az adorjáni Bánszky Antal (60), a vojlovicai Kovács Barnabás (63) és a kispiaci Pálinkás Balázs (83).

Mindent egybevéve, a *Jugoszláviai magyar népmesék* II. kötete fontos új adaléka népmese (és népmonda)-kutatásunknak, különösen pedig a vajdasági próza-epika feltárásának.

BOSNYAK István

NÉPMESEKUTATÁSUNK ÚJABB GYŰJTEMÉNYE

Penavin Olga: *Jugoszláviai magyar népmesék I—II*. Akadémiai Kiadó, Budapest, Forum Könyvkiadó, Újvidék 1984

1971-ben jelent meg Penavin Olga: *Jugoszláviai magyar népmesék* című könyvének I. kötete. Az idén gazdagodott a jugoszláviai magyar folklór, megjelent a II. kötet és az első változatlan kiadása. A gyűjtemény két kötete 377 népmesét és 34 Kraljević Markórol szóló mondát közöl Vajdaság, Baranya-Drávaszög, Muravidék és Szlavónia különböző falvaiból. A gyűjtés a 60-as évek elején indult az Újvidéki Egyetem Bölcsész tudományi Kara Magyar Nyelv- és Irodalom Tanszékének hallgatói révén Penavin Olga tanárnő vezetésével. A közölt népmesék annak ellenére, hogy a tanszéken folyó néprajzkutatásnak másodlagos termékei, a népmesekutatás szempontjából jelentősek, hiszen feltérképezik hazánk magyarok lakta területeinek mesekincsét.

A gyűjtemény szövegei nem stilizáltak, ahogy a magnetofon rögzítette, úgy adták közre, megőrizve így a soknemzetiségű vidék néprajzi sajátosságait, a különböző nyelvjárási ízeket. Vajdaságban nem lehet egységes nyelvjárásról beszélni, habár egyes közösségek (délbánáti székelyek) elszigetelődtek és sok régi tulajdonságot megőriztek, de sok oldalról más nyelvi és nyelvjárási hatást kaptak. Baranya, Drávaszög, Szlavónia, Muravidék lakosainak nyelve már egységesebb, nem volt olyan nagy népmozgalom, mint a Vajdaságban. Mivel a gyűjtemény nem nyelvészeknek